

Франчук Т.М.,

аспірант,

ДННУ «Академія фінансового управління»

Міністерства фінансів України

ІННОВАЦІЙНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті досліджено інноваційні фактори формування фінансових ресурсів національної економіки. Розглянуто такі напрями інновацій, як використання середньострокового прогнозування в бюджетному процесі, заміна податку на прибуток податком на виведений капітал, використання похідних фінансових інструментів в управлінні державним боргом. Кожен із них може суттєво підвищити ефективність формування фінансових ресурсів за умови коректної імплементації.

Ключові слова: бюджетний процес, бюджетна декларація, варанти VRI, інноваційні фактори, податок на виведений капітал, податок на прибуток підприємств, фінансові ресурси.

Постановка проблеми. Важливою передумовою сталого розвитку економіки країни є ефективне функціонування її фінансового сектору. При цьому для забезпечення виконання економічними агентами своїх функцій ключовою є проблема управління фінансовими ресурсами. Досягнення суб'єктами економіки поставлених цілей потребує ефективної системи формування фінансових ресурсів. Ця проблема гостро стоїть як перед державою, так і перед підприємствами та домогосподарствами. Найбільш простим способом її вирішення є збільшення ресурсної бази, проте це не завжди можливо, особливо в короткостроковому періоді. Саме тому важливим є пошук інноваційних факторів, що зможуть оптимізувати формування фінансових ресурсів національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансових інновацій та фінансових ресурсів національної економіки досліджувалися у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, серед яких можна виділити В. Бансала, І. Бланка, О. Василюка, В. Опаріна, К. Павлюк, О. Сохацьку, В. Федосова, А. Фельдмана, К. Фрімена, Й. Шумпетера та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність численних досліджень, додаткового вивчення потребують сучасні інноваційні фактори формування фінансових ресурсів в Україні.

Мета статті полягає у дослідженні інноваційних факторів формування фінансових ресурсів національної економіки. Для досягнення мети було поставлено низку завдань, серед яких: визначення основних інноваційних факторів формування фінансових ресурсів на макrorівні; оцінювання потенційного впливу даних факторів на фінансову систему країни; формування рекомендацій на основі проведеного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття інновацій є досить складним та багатограним. Їх можна визначити як новітні ідеї та продукти, що призводять до якісних та кількісних змін і підвищення ефективності роботи систем. Новітність є поняттям відносним, адже те, що є інновацією в Україні, вже може тривалий час використовуватися в інших країнах. Також

немає чіткої межі за термінами появи нових ідей та продуктів, грані, за якою вони перестають бути інноваціями.

Результатом указаного вище є те, що визначення інноваційних факторів виступає процесом досить суб'єктивним, а їх склад – дискусійним. Попри це дослідження таких факторів допомагає показати основні проблеми та шляхи їх вирішення в процесі формування фінансових ресурсів національної економіки.

Можна виділити кілька рівнів, на яких відбувається формування фінансових ресурсів [1]. Передусім це макrorівень, на якому забезпечується наповнення державного бюджету. На мезорівні формуються фонди підприємств. Бюджети домогосподарств знаходять своє місце на мікрорівні. Це дослідження буде сконцентровано передусім на макrorівні.

Ключовим складником реформи бюджетної системи, яка нині відбувається в Україні, є введення середньострокового планування. Воно передбачає розроблення бюджетної декларації на три роки. Спроби впровадити середньострокове бюджетне планування були ще на початку 2000-х років у рамках програмно-цільового методу в бюджетному процесі [2], проте успіхом не увінчалися. На разі ці зміни ще не були внесені в Бюджетний кодекс, а лише запущені як пілотний проект у 2017 р. шляхом прийняття відповідного закону [3]. Середньострокове планування має низку переваг перед короткостроковим, зокрема гармонізацію здійснення видатків із бюджету та підвищення їх ефективності.

Тривалий час значною проблемою розпорядників бюджетних коштів було те, що непропорційно значна частка виділених грошей до них надходила лише наприкінці року. При цьому їх необхідно було використати до кінця звітного періоду. Якщо ж розпорядник не встигав цього зробити, фінансування на наступний рік могло бути зменшеним.

На рис. 1 показано співвідношення фактичних і планових видатків зведеного бюджету в 2008–2016 рр. За три квартали року за пропорційного нарахування коштів частка видатків мала б становити близько 75%, проте на практиці впродовж досліджуваного періоду вона коливалася поблизу рівня в 65%, що є значно меншим. Ще більш очевидно є нерівномірність виділення бюджетних коштів, якщо розглядати обсяг видатків за перші 11 місяців. У 2014–2016 рр. частка фактично перерахованих грошей становила 77–81%, хоча, згідно з календарною пропорцією, показник мав би бути на рівні 92%. Наведені дані підтверджують нерівномірність виділення коштів та необхідність гармонізації цього процесу й підвищення бюджетної дисципліни у вітчизняній економіці.

Потенціал підвищення ефективності під час використання середньострокового планування передусім лежить у площині збільшення прогнозованості отримання бюджетних коштів їх розпорядниками. Прийняття бюджетної декларації на три роки значно розширює горизонт планування. При цьому зменшується можливість опортуністичної поведінки з боку

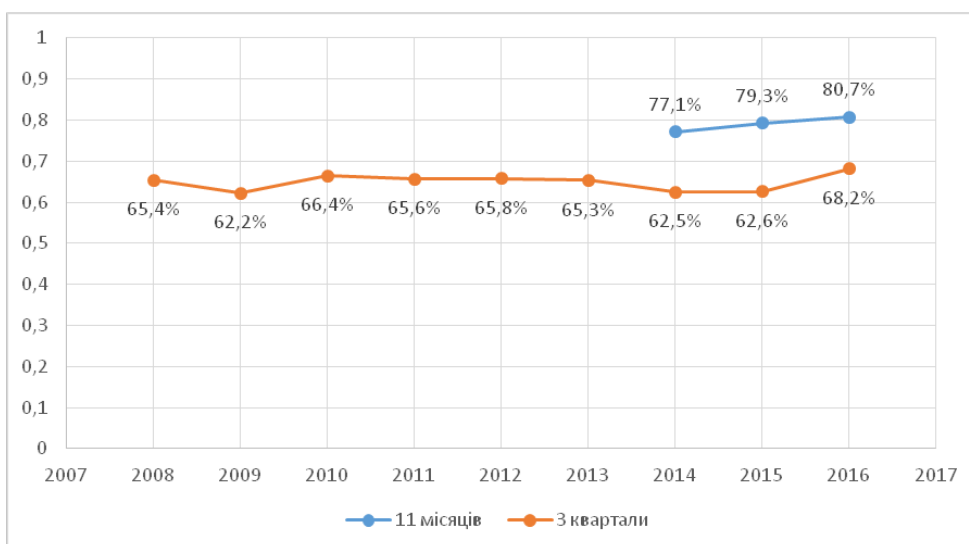

Рис. 1. Відношення фактичних до планових видатків зведеного державного бюджету в 2008–2016 рр.

Джерело: складено автором за даними [4]

тих, хто приймає рішення про обсяги та напрями бюджетних видатків.

З іншого боку, в бюджетній декларації мають бути зазначені стратегічні цілі та конкретні показники їх досягнення у результатах діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Окрім того, в декларації вказуватимуться граничні обсяги видатків на ті чи інші цілі, що сприятиме кращій прогнозованості наслідків упровадження політичних ініціатив та зменшуватиме рівень популізму.

Разом із тим використання середньострокового планування містить низку ризиків, із якими потрібно буде мати справу уряду:

- Неякісний прогноз може мати вкрай негативний вплив на фінансування установ та проектів із бюджету. Саме тому дуже важливим є використання сучасних моделей макроекономічного прогнозування.

- Можливість появи «чорних лебедів» – малоімовірних подій, що мають дуже значні наслідки [5, с. 14]. Особливо актуальним це є в умовах фактичного ведення бойових дій на сході країни. Необхідним є тестування різних сценаріїв та розроблення адекватних способів реагування на них.

- Інертність та зменшення гнучкості управління державним бюджетом. Необхідним є розроблення системи впровадження змін до бюджету. Вона, з одного боку, повинна давати змогу здійснювати оперативне управління, з іншого – не допускати зловживань із боку тих чи інших політичних сил, які можуть постійно змінювати бюджетні пріоритети, що знецінюватиме переваги від планування і знижуватиме прогнозованість.

- Недостатній рівень кваліфікації розпорядників бюджетних коштів. Варто проводити освітні заходи, спрямовані на роботу з економіко-математичними моделями та іншими інструментами прогнозування.

У цілому запровадження середньострокового планування за умови коректної імплементації може зробити бюджетний процес більш стабільним, прогнозованим та прозорим. Підвищенню прозорості сприяє також поява таких сервісів, як Є-Data – офіційного державного інформаційного порталу, який висвітлює інформацію про використання публічних коштів. На

порталі оприлюднюються трансакції отримувачів бюджетних коштів, що сприятиме [6]:

- зменшенню ймовірності зловживань та корупційних дій із боку учасників бюджетного процесу;
- інформуванню громадян та інших зацікавлених осіб щодо використання бюджетних коштів;
- підвищенню ефективності використання бюджетних коштів.

Якщо мова йде про безпосереднє наповнення бюджету, то однією з найбільш цікавих новацій тут є використання податку на виведений капітал (ПВК). Він є альтернативою податку на прибуток підприємств та вперше був запроваджений в Естонії в 2000 р. Це допомогло країні значно підвищити конкурентоздатність на міжнародному ринку та залучити значні обсяги іноземних інвестицій.

Тоді як податок на прибуток підприємств передбачає визначення та оподаткування власне прибутку на основі доходів та витрат компанії, концепція податку на виведений капітал ґрунтується на тому, що кошти в бюджет сплачуються лише тоді, коли забираються з компанії, тобто не потрібно сплачувати податки, якщо інвестиції залишаються працювати.

Податок на виведений капітал має чітке спрямування на спрощення адміністрування податку та поліпшення інвестиційного клімату як для вітчизняних підприємств, так і для іноземних інвесторів. Свідченням цього є схема та ставки оподаткування (рис. 2). Передусім податком на виведений капітал обкладається сплата дивідендів. При цьому ставка є меншою за поточний податок на прибуток (15% проти 18%). Якщо дивіденди виплачуються іншій компанії – платнику ПВК (наприклад, у рамках діяльності холдингу), то податок не стягується. Якщо отримувачем дивідендів є фізична особа, цей дохід оподатковується за ставкою 15%, проте на відміну від поточної ситуації податок на доходи фізичних осіб не стягується. Якщо ж дивіденди виплачуються нерезиденту, то їх сума також оподатковується за ставкою 15%, і при цьому не стягується податок на репатріацію.

Таким чином, очевидно є спрямованість нового пропонованого податку на залучення в Україну іноземних інвестицій.

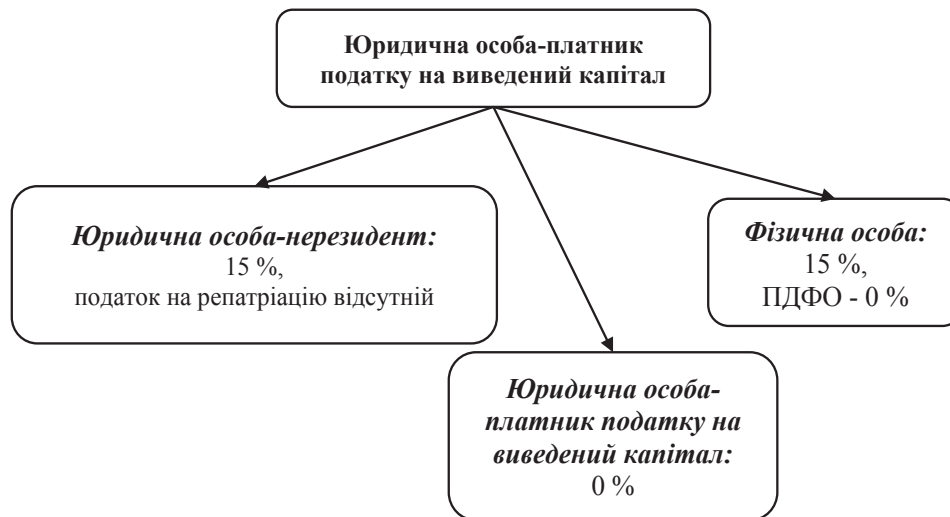

Рис. 2. Податок на виведений капітал, оподаткування дивідендів

Джерело: презентація Міністерства фінансів України [7]

На це вказує не тільки і не стільки менша ставка, як спрощення адміністрування податку та відсутність податку з доходів нерезидентів з українських джерел походження. Ще одним фактором є те, що вітчизняні компанії отримують стимул чесно відображати прибутковість своєї діяльності.

Нині бухгалтерський облік в українських компаніях знаходиться під значним впливом оподаткування. Досить часто звітність компанії не є основою для прийняття управлінських рішень, а виступає інструментом маніпулювання показниками для оптимізації оподаткування. Для податку на виведений капітал взагалі не має значення те, чи є компанія прибутковою. Податки сплачуються лише у разі вилучення грошових коштів з підприємства. Таким чином, компанії можуть більш прозоро показувати результати своєї діяльності. Якщо такі результати будуть високими, це підвищуватиме інтерес із боку інвесторів, передусім зарубіжних.

Податком на виведений капітал пропонується обкладати не лише дивіденди, а й інші способи вилучення коштів із компанії. До них належать сплачені нерезидентам відсотки, виплати за договорами страхування, фінансова допомога та інші перерахування коштів неплатникам ПВК, роялті, донарахування за трансфертним ціноутворенням тощо. При цьому ставка буде вищою та становитиме 20%. У такий спосіб стимулюється прозоре виведення коштів саме через дивіденди.

Разом із тим опоненти податку на виведений капітал зазначають, що його запровадження призведе до падіння доходів бюджету. І справді, якщо розглядати досвід Естонії, то відразу після початку використання ПВК у бюджет було зібрано менше коштів. Проте ситуація досить швидко виправилася за рахунок значного зростання обсягів іноземних інвестицій. Окрім того, значення податку на прибуток в Україні зменшується. На рис. 3 показано його обсяги та часту в податкових надходженнях упродовж 2004–2017 рр. Хоча абсолютна сума зібраних коштів показує загальну тенденцію до зростання (за винятком двох кризових періодів), частка податку на прибуток підприємств постійно зменшувалася. Так, якщо в 2004 р. вона становила чверть податкових надходжень, то, згідно з планом, у 2017 р. частка податку на прибуток становитиме всього 8%.

Зменшення дохідної частини бюджету України внаслідок заміни податку на прибуток підприємств податком на виведе-

ний капітал може негативно сказатися на обсязі державного боргу. На рис. 4 показано динаміку зовнішнього та внутрішнього боргу в 2004–2017 рр. Упродовж досліджуваного періоду спостерігалось дуже значне зростання цих показників. Можна виділити два основних моменти росту державного боргу. Перший пов'язаний із кризою 2008 р., коли Україна виходила із запозиченнями як на зовнішні ринки, так і на внутрішні для стабілізації ситуації в економіці. Другий став результатом накопичених дисбалансів в економіці (2013 р.), які продовжилися революцією та війною на сході країни. У результаті обсяг боргу виріс дуже суттєво. Можна відзначити, що в багатьох розвинених країнах відношення державного боргу до валового внутрішнього продукту є навіть гіршим, проте вони не мають суттєвих економічних проблем. Відмінностями української ситуації є строкова і валютна структури боргу, а також його вартість. Основна частка державного боргу – це короткострокові запозичення під порівняно високі відсотки.

Нездатність обслуговувати державний борг викликала потребу в його реструктуризації, яка була проведена наприкінці 2015 р. При цьому частину боргу (майже 80%) було конвертовано в єврооблігації зі ставкою дохідності 7,75 %, а близько 20% було списано. Проте як компенсацію власники списаних облігацій отримали варанти VRI. Вони є довгостроковими опціонами на купівлю, виплати за якими залежать від динаміки ВВП України. Наша країна не є першою, де були застосовані VRI. До цього подібні фінансові інструменти використовувалися під час реструктуризації державного боргу Аргентини та Греції.

Загальна сума списання державного боргу за варантами становила 3,6 млрд. дол. При цьому самі опціони не мають номінальної вартості. Виплати за ними здійснюватимуться у період з 2021 по 2040 р. за такими правилами [9]:

- виплати відсутні, якщо ВВП зріс менше ніж на 3%;
- виплати відсутні, якщо ВВП становить менше 125,4 млрд. дол.;
- у разі зростання ВВП від 3% до 4% на рік власники варантів отримають 15% від суми перевищення 3% ВВП;
- у разі зростання ВВП більше ніж на 4% на рік власники варантів отримають 40% від кожного відсотку понад таке зростання;

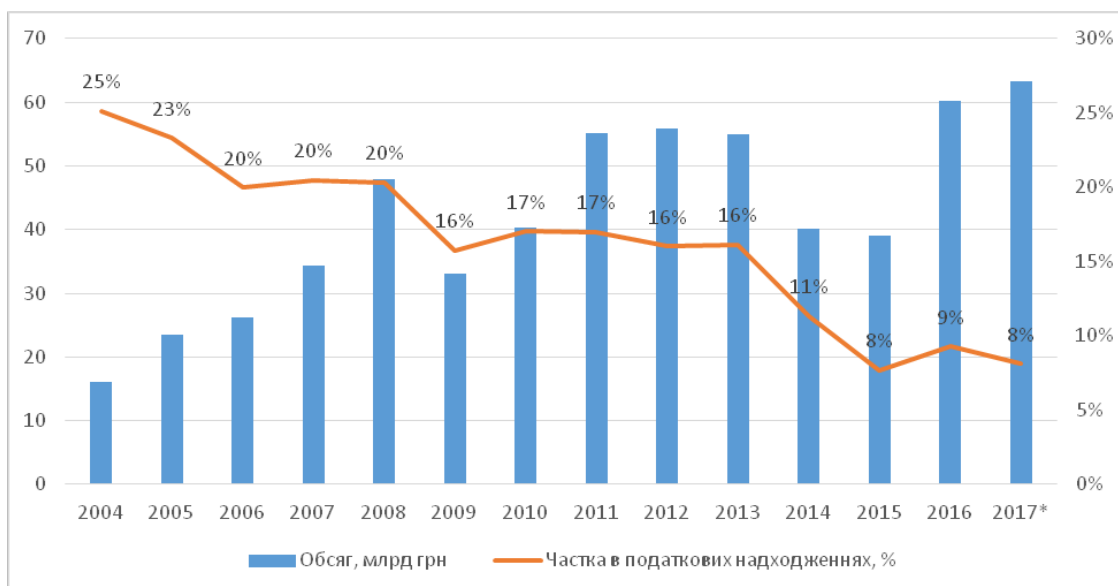

Рис. 3. Податок на прибуток підприємств в Україні в 2004–2017 рр.

*планові показники

Джерело: побудовано автором на основі [8]

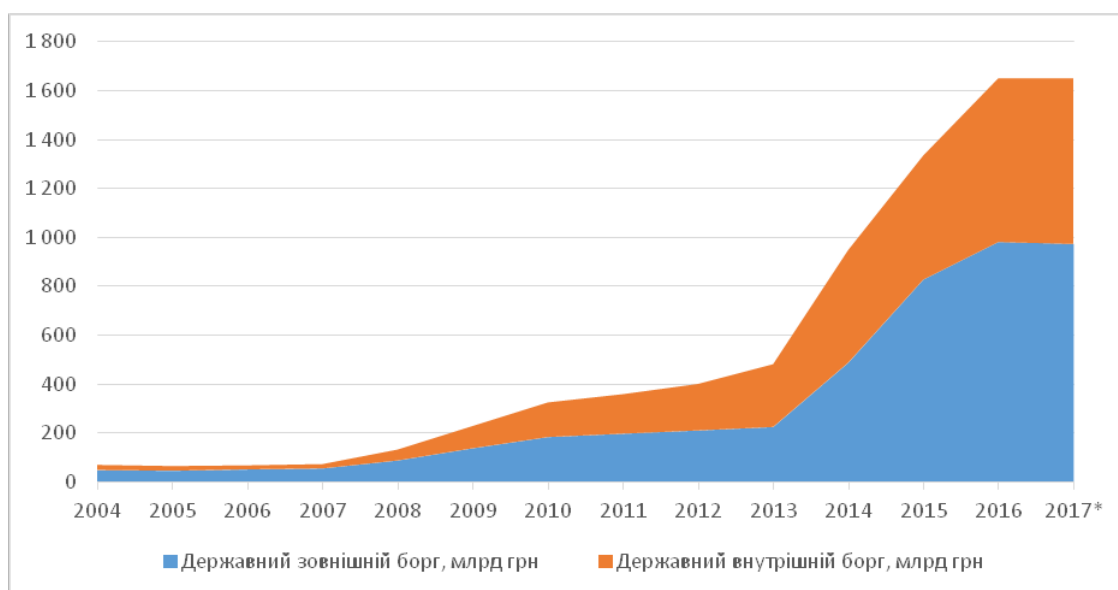

Рис. 4. Обсяг державного боргу України в 2004–2017 рр.

*перше півріччя

Джерело: побудовано автором на основі даних [8]

- впродовж 202–2025 рр. виплати не можуть перевищувати 1% ВВП.

Таким чином, цей інструмент дає змогу уникнути виплат у тому разі, коли темпи зростання економіки є невисокими. Якщо ж національна економіка бурхливо розвиватиметься, обсяг коштів, які потрібно буде перерахувати власникам варантів, може бути досить значним, тому необхідним є формування прогнозних моделей та розгляд різних сценаріїв розвитку подій із підготовкою варіантів реагування на них.

Висновки. Враховуючи все сказане, інновації у процесі формування фінансових ресурсів національної економіки

є дуже важливими, адже можуть підвищити ефективність навіть за умов відсутності зростання ресурсної бази. У статті розглянуто такі напрями інновацій, як використання середньострокового прогнозування в бюджетному процесі, заміна податку на прибуток податком на виведений капітал, використання похідних фінансових інструментів в управлінні державним боргом. Кожен із них може суттєво підвищити ефективність формування фінансових ресурсів за умови коректної імплементації.

У подальшому варто розглянути інноваційні фактори формування ресурсів національної економіки не лише на макро-

рівні, а й на мезо- та мікрорівні. Також доцільним є виділення та розгляд інших факторів, які можуть мати позитивний вплив на державні фінанси у середньо- та довгостроковому періоді.

Література:

1. Фінансовий ресурс розвитку національної економіки: формування та пріоритетні напрями використання / Т.О. Фролова, Л.І. Лук'яненко, К.Г. Отченаш // Міжнародна економічна політика. – 2016. – № 2(25). – С. 126–155.
2. Потеряйло І. Середньострокове планування в бюджетному процесі України / І. Потеряйло // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 4. – С. 38–46.
3. Закон України «Про внесення зміни до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1974-19>.
4. Виконання державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
5. Талєб Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Н.Н. Талєб ; пер. с англ. В. Сонькина, А. Бердичевского, М. Костионовой, О. Попова ; под редакцией М. Тюниной. – М. : КоЛибри, 2009. – 528 с.
6. Державний інформаційний портал Є-Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://spending.gov.ua>.
7. Запровадження податку на виведений капітал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minfin.gov.ua/news/view/minfin-zaproshuie-do-hromadskoho-obhovorennia-zakonoproektushchodo-podatku-na-vyvedenyi-kapital?category=novini-ta-media>.
8. Доходи бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cost.ua/budget/>.
9. Ключові факти щодо угоди зі Спеціальним комітетом кредиторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=425499.

Франчук Т.М. Инновационные факторы формирования финансовых ресурсов национальной экономики

Аннотация. В статье исследованы инновационные факторы формирования финансовых ресурсов национальной экономики. Рассмотрены такие направления инноваций, как использование среднесрочного прогнозирования в бюджетном процессе, замена налога на прибыль налогом на выведенный капитал, использование производных финансовых инструментов в управлении государственным долгом. Каждый из них может существенно повысить эффективность формирования финансовых ресурсов при условии корректной имплементации.

Ключевые слова: бюджетный процесс, бюджетная декларация, врантаны VRI, инновационные факторы, налог на выведенный капитал, налог на прибыль предприятий, финансовые ресурсы.

Franchuk T.M. Innovative factors of financial resources formation in the national economy

Summary. The article investigates innovative factors of financial resources formation in the national economy of Ukraine. The author paid attention to such areas of innovation as the use of medium-term forecasting in the budget process, the replacement of the profit tax with the tax on the withdrawn capital, the use of derivative financial instruments in the management of public debt. Each of them can significantly increase the effectiveness of the formation of financial resources in the case of its correct implementation.

Keywords: budget process, budget declaration, VRI warrants, innovation factors, tax on withdrawn capital, corporate profit tax, financial resources.